

Əpoş VƏLİYEV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: elyaravelisoy@mail.ru

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.4.120>

NİZAMİ GƏNCƏVİ YARADICILIĞINDA TOY VƏ YAS MƏRASİMLƏRİNİN TƏSVİRİ

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, folklor, Azərbaycan ədəbiyyatı, toy, yas, adət-ənənə.

SUMMARY

DESCRIPTION OF WEDDING AND FUNERAL CEREMONIES IN THE WORKS OF NIZAMI GANJAVI

The reflection of folk customs, ceremonies, holidays, faith and beliefs in poetry is one of the key elements demonstrating the artist's connection with oral folk literature. The traditions associated with the wedding have always been existed among the people and have acquired a wide social content. In addition to the wedding, in Nizami Ganjavi's poems we come across other ceremonies reflecting folk traditions. They were described in poems written by the poet about mourning. Such scenes as the mourning customs of the Azerbaijani people, as holding a funeral ceremony, making a will, are found in some parts of his poems – on the occasion of the death of Farhad, Khosrov, Leyli, Iskandar, Makhinbanu, Bahram, Dara.

Keywords: Nizami Ganjavi, folklore, Azerbaijani literature, wedding, mourning, traditions.

РЕЗЮМЕ

ОПИСАНИЕ СВАДЕБНЫХ И ТРАУРНЫХ ЦЕРЕМОНИЙ В ТВОРЧЕСТВЕ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

Отражение народных обычаев, церемоний, праздников, верований и убеждений в поэзии – один из ключевых элементов, демонстрирующих связь художника с устной народной литературой. Традиции, связанные со свадьбой, всегда существовали в народе и приобрели широкое социальное содержание. Помимо свадьбы, в стихотворениях Низами Гянджеви мы находим и другие церемонии, отражающие народные традиции. Они описаны в стихах, написанных поэтом о трауре. Траурные обычаи азербайджанского народа, способы проведения похорон, такие сцены, как составление завещания, встречаются в нескольких местах его стихов - по случаю смерти Фархада, Хосрова, Лейли, Искандера, Махинбану, Бахрама, Дары.

Ключевые слова: Низами Гянджеви, фольклор, азербайджанская литература, свадьба, траур, традиции.

Xalqın adət və ənənələrinin, mərasim, bayram, inam və etiqadlarının poeziyada əks olunması sənətkarın şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlılığını nümayiş etdirən əsas cəhətlərdəndir. El arasında elə adət-ənənələr vardır ki, onlar heç vaxt itmir, yaddaşlardan silinmir, zaman keçdikcə qorunub saxlanır və yaşadılır. Belə adət-ənənələr hər şeydən əvvəl mənsub olduğu xalqın təfəkkürünü, mənəviyyatını özündə əks etdirir. Şairlər, yazıçılar həmin adət-ənənələri bədii əsərlərində əks etdirərək yaddaşlarda möhkəmlədir və gələcək nəsillərə ötürürlər. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında ailə-məişət mərasimləri geniş yer tutmaqdadır. Toy ilə bağlı olan adət-ənənələr xalq arasında həmişə yaşamış və geniş ictimai məzmun qazanmışdır. M.Arif vaxtilə yazmışdır: “Ailə mərasimləri içərisində toy xüsusi yer tutur. Toy xalq məişət əyləncələrinin ən

kütləvisi və ən məşhurdur. Toy adı evlənmə mərasimi çərçivəsindən çıxaraq, xüsusən kənd yerlərində, ictimai-mədəni bir əyləncəyə çevrilir. Toyun öz daxili aləmi vardır” (2, s.2). Xalqın həyat tərzi, dünyagörüşü, mədəni inkişafı, müxtəlif məsələlərə münasibəti, sevinci, kədəri daha çox onun mərasimlərində, ayinlərində, adət-ənənələrində yaşayır (6, s.5).

B.Abdullayev yazır ki, Yusif Vəzir Çəmənəminli “Toy” adlı kiçik bir hekayəsində Azərbaycan toylarının mühüm cəhətlərini özündə əks etdirən tragik bir səhnəni çox ustalıqla şərh edib, dövrün qanlı bir səhifəsi ilə oxucunu tanış edir (1, s.84). Doğrudur, elə xususiyyətlər bu gün üçün o qədər də səciyyəvi olmasa da, Yusif Vəzir Çəmənəminli bu şeir parçası vasitəsilə oxucunu öz dövrünün bir sıra məsələləri ilə tanış etmişdir:

Yağış yağar, qar çilər,
Qapını kəsib elçilər.
Atam deyir “qoy verək”,
Nənəm deyir “qoy görək”.
Dilin lal olsun məmə,
Sən də bir dillən görək (4, s.19).

Məlumdur ki, cəmiyyətin ilk pillələrində və daha sonrakı dövrlərdə, məsələn, feodalizm ilk dövründə ailə qurmaq, evlənmək son əsrlərdə olduğundan çox-çox fərqli olmuşdur. Cəmiyyət inkişaf etdikcə adət-ənənələr dəyişmiş, yeniləşmiş və inkişaf etmişdir. Y.V. Çəmənəminli də bunu xalqın nəzərinə çatdırmışdır (11, s. 53).

Toy mərasiminin əsas və ilk mərhələlərindən biri olan elçilik Nizami Gəncəvi yaradıcılığında daha parlaq bir şəkildə təsvir edilmişdir. Bu mərasim “Dədə Qorqud” dastanlarında hansı formada təsvir edilmişsə, eyni formada da son zamanlara qədər xalq içərisində icra edilirdi. Elçiliyə adətən hörmətli, sözü keçən ağsaqqallar, tayfa böyükləri gedər, qızın atasının yaxud ailəsindəki ağsaqqalın və ya ən hörmətli adamın razılığını aldıqdan sonra toy tədarükünə başlanardı. Bu məsələ “Dədə Qorqud” dastanlarında “Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək” boyunda belə təsvir edilir. Beyrəyin sevdiyi qızın qardaşı Dəli Qarcar elçiliyə gələnlərin hamısını öldürdüyü üçün onun yanına ən hörmətli adam sayılan Dədə Qorqudu elçiliyə göndərirlər. O, Dəli Qarcarla görüşdüyü zaman nə üçün gəldiyini bu sözlərlə anladır:

“Qarşı yatan qara dağını aşmağa gəlmişəm,
Axıntılı görklü suyunu keçməyə gəlmişəm;
Kən ətəyinə, qoltuğuna qısılmağa gəlmişəm,
Tanrının buyruğu ilə, peyğəmbərin qovlu ilə
Aydan arı, gündən görklü qız qardaşın
Baniçiqəyi Bamsı Beyrəyə diləməyə gəlmişəm.” (8, s.51).

Elçiliyə gələnlərin son zamanlara qədər elçilikdə işlətdiyi “Allahın əmri, peyğəmbərin şəriəti ilə” ifadəsi “Dədə Qorqud”dakı qız istəmənin bir başqa şəkli. Nizami Gəncəvi yaradıcılığında elçi getmək adəti bir neçə yerdə geniş təsvir edilmişdir. Bunların ən maraqlısı Məcnunun atasının Leyligilə elçiliyə getməsi səhnəsidir. Bugün də el arasında yaşadılan ağsaqqalların öncə məshəhət-məşvərət edərək söhbətləşib qərar verməsi, elçiliyə yola düşmə, qız istəmə adət-ənənəsi “Leyli və Məcnun”da belə təsvir edilmişdir:

Bütün ağsaqqallar danışdı bir-bir,
Bu oldu məsləhət, bu oldu tədbir:
“O gözəl tayfanın incisini biz,
Bizim bu gövhərə tay etməliyiz”.
Bu oldu tayfanın verdiyi qərar,
Səfər paltarında yola çıxsınlar (9, s.191).

Nizami Gəncəvi elçilik mərasimini təsvir edərkən həm də xalqımızın ağsaqqala, böyüyə olan hörmətini, elçiliyə gedənlərin, qonağın yüksək şəkildə qarşılanması da diqqətə çatdırır.

Çatdı Leyligilə gedən elçilər,
Böyükdən kiçiyə yetdi bu xəbər,
Hər elin, obanın öz adəti var,
Qonaq gəlir deyə yola çıxdılar. (9, s.192).

P.Əfəndiyev yazır: “Mərasimlərdən ən çox yayılanı və məşhur olanı toy mərasimləridir. Bu, çox qədimdən başlayaraq ən şən, şux, gur keçirilən məişət mərasimi olmuşdur. Toy mərasimi adət üzrə Azərbaycanda ən çox payız vaxtlarında keçirilir. Toy mərasiminin bir sıra mərhələləri vardır; elçilik, nişanlanma, xına gecəsi, gəlin gəlmə, duvaqqapma və s.” (3, s.88).

Xalq arasında bu gün də yaşadılan elçilik mərasimindən əvvəl oğlan atası ağsaqqal, ağbirçək, tayfa böyüklərini, ən yaxın qohumlarını elçi getmək üçün dəvət edir. Birlikdə qız evinə yola düşürlər. Qız evində onları qızın ata-anası, baba-nənəsi, əmi-dayısı, xala-bibisi, ailənin yaxın qohumları qarşılayır. Bir az hal-əhval tutduqdan, gələcək qohumların bir-biri ilə tanışlığından sonra ağsaqqallardan biri gəlişlərinin məqsədini açıqlayır. Bu zaman oğlan evinin söz sahibi olan ağsaqqalı adətən “biz sizin qapınıza xeyir iş üçün gəlmişik, qapınızda həmişə xeyir işlər olsun, günləriniz həmişə şadyanılıqla keçsin. “Əl bizdən əmək sizdən, ətəyinizi kəsin, əlimizi kəsməyin. Qızınızı oğlumuz istəyirik” deyər. Qız evinin söz sahibi ağsaqqalı “qızın anasını çağıraraq, görək qız razıdır mı?” deyər cavab verər. Qız anası qıza yaxınlaşaraq “atan səndən cavab gözləyir” xəbərini verər. Qız əgər razıdırsa susar, ya da “atam bilən məsləhətdir” deyərək razı olduğuna işarə edir. Qızın anası xəbər verər ki, “qız deyir ki, atam, böyüklərimiz bilən məsləhətdir” (Bu sözlər qızın valideyn, böyük sözündən çıxmasının, tərbiyəli böyüdülməsinin göstəricisidir). Bundan sonra qız evinin söz sahibi “Allah xoşbəxt eləsin” deyər razı olduqlarını bildirər (13).

Adət-ənənələrin yaşadılması, qorunub gələcək nəsələ çatdırılması vacibdir. Bu baxımdan Nizami Gəncəvinin toyların müsbət cəhətlərini, xüsusilə də elçilik mərhələsini öz yaradıcılığında bir neçə yerdə geniş təsvir və vəsf etməsi, bununla da xalqın bu gözəl adət-ənənəsini əsərlərində yaşatması tamamilə təqdirəlayiqdir:

Baxıb başçısına amirilərin,
Dedilər “Gəlməkdən nədir məqsədin?”
Dedi ki “Məqsədim qohum olmaqdır,
İki gənc gözünə işıq salmaqdır. (9, s.192).

***

Bil ki, məhəbbətlə, kəbinlə səndən,
Qızını oğluma istəyirəm mən (9, s.192).

Burada təsvir olunan elçilik səhnəsi Azərbaycan xalqının məişətində kök salmış və bu günə qədər davam edib gələn gözəl adət-ənənələrdir. Həmin elçilik adətini biz İbni Salamın Leyligilə elçiliyə getməsində də eyni şəkildə ifadə olunduğunu görürük.

Xalq da baş əyərdi o gəncə müdam,
Ona ad vermişdi bəxt-İbn-Səlam.

O parlaq çırağı Leylini görcək,
Bir çarə tapmağa əsdi küləktək.

Başında gəzirdi vüsəlin dərdi,
O pəri qızına elçi göndərdi.

İstəyi buydu ki, getsin elçilər,
Versin öz könlünü ona bu dilbər (9, s.208).

Toyla bağlı verilən bütün nümunələrdə Nizami Gəncəvinin həm də öz xalqının toy adət-ənənəsini, toy mərasimlərini dərinlən mənimsədiyini, bundan yaradıcılığında həm də çox ustalıqla bəhrələnərək əsərlərini xalq yaradıcılığı ilə zənginləşdirdiyini görürük. Xalq məişətində toyun müstəsna mövqeyə malik olması şübhəsizdir. Nizami Gəncəvi də şeirlərində toy şənliklərini, toy adətlərini təsvir edərkən ilk növbədə onun zənginlik və mənalılığını ön plana çəkmişdir. Beləliklə xalqımızın bu adət-ənənələri həm də əsərlərdə yaşayır, unudulmur, günümüzədək gəlib çatır.

Məlumdur ki, keçmişdə ailə qurmaq, evlənmək son dövrlərdə olduğundan çox-çox fərqli olmuşdur. Cəmiyyət inkişaf etdikcə adət-ənənələr dəyişmiş, yenilənmiş və inkişaf etmişdir. Toy mərasiminin mərhələlərindən biri də nişan göndərməkdir. Nişandan əvvəl isə qız üçün “bəlgə” göndərilir. “Qız qapısı, şah qapısı” deyib, oğlan tərəfini bir neçə dəfə elçi gəlməyə məcbur ediləndən sonra razılıq verilir. Bundan sonra “üzük, yaylıq” adlı bir adət yerinə yetirilir. Qız evinə bir üzük və qırmızı rəngdə bir yaylıq aparılır. Buna “bəlgə” deyilir. Ümumiyyətlə, qız üçün alınan geyim və əşyaların qırmızı rəngdə olması xalqımızın qırmızı rəngi xoşbəxtlik, səadət simvolu hesab etməsindən irəli gəlir. Qədimdən xalqımız arasında olan adətə görə əgər hər hansı bir qıza “bəlgə” verilsə, daha o qız üçün heç kim elçi düşməz. Burada başlıca rol oynayan simvol üzükdür ki, qızın barmağına taxılır və belə qızlara da adaxlanmış, nişanlanmış deyilir. Qızın barmağında başqa oğlanın nişanı varkən onun ərə getməsi adəti kobud bir surətdə pozmaq, əhdə xilaf çıxmaqdır (12). “Dədə Qorqud” dastanlarında “Baybörə bəg oğlu Bamsı Beyrək boyu”da Beyrək Banuçiçəyə bir üzük verərək deyir: “Ortamızda bu nişan olsun, xan qızı...” (8, s.49). Daha sonra Beyrək əsir götürülür, 16 il düşmən qalasında saxlanılır. 16 ildən sonra Beyrəyin yalandan ölüm xəbərini gətirən Yalınçıq Banuçiçəklə evlənmək istəyir. Amma toy günü Beyrək gəlib çıxır. O, özünü qıza tanımaq üçün oxuduğu mahnılar içərisində

“Qız, sən ərə varırsan,

Altun üzük mənimdir, ver mənə, qız”. deyir.

Bunun cavabında Banuçiçək:

“Sevişdiyim Bamsı Beyrək sən deyilsən,

Altun üzük sən deyil.

Altun üzükdə çox nişan vardır.

Altun üzüyü istərsən, nişanını söylə” (8, s.66).

-deyir. Beləliklə, üzüyün ta qədim zamanlardan indiyədək iki gəncin evlənməsi zamanı əsas nişan olduğunu “Dədə Qorqud” dastanları da bizə sübut edir. Üzük vermə adətində Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında da rast gəlirik. “Xosrov və Şirin” poemasında Xosrovun tapşırığı ilə Şapur Xosrovun şəklini Şirinə göstərəndən sonra ona Xosrovdan gətirdiyi üzüyü verir:

Xosrov göndərdiyi üzüyü verdi,

“Al” dedi, üzünü ona çevirdi:-

Yolda təzə şaha rast gəlsən əgər,

Onda bu hilalı sən ona göstər.

Xosrovun köhləni qızıl nallıdır,

Paltarı qaş-daşlı, cah-cəllalıdır (9, s.87).

Nizami Gəncəvinin şeirlərində xalq adət-ənənələrini, mərasimlərini təsvir edən bir çox başqa faktlara da rast gəlirik. Bunlar yas mərasimi ilə bağlı şairin yazdığı şeirlərində təsvir edilmişdir. Azərbaycan xalqının yas adətləri, yas mərasiminin necə keçirilməsi, vəsiyyət edilməsi kimi səhnələrə onun şeirlərində bir neçə yerdə - Fərhadın, Xosrovun, Leylinin, İskəndərin, Məhinbanunun, Bəhrəmin, Daranın ölümü münasibətilə rast gəlinir.

Kökü qədim dövrlərə gedib çıxan ağular matəm, yas, dəfn mərasimləri ilə əlaqədar yaranmışdır. Qədim zamanlarda insanlar ölmüş adamın şərəfinə matəm mərasimlərində ağular demiş, onun xidmətindən, fəaliyyətindən danışmışlar. Əcdadlarımız ölümə sirli bir hadisə kimi baxmışlar. “Ruhun ölməzliyi” hətta ayrı-ayrı şəxslərin ölməzliyi haqqında maraqlı əfsanələrin yaranmasına səbəb olmuşdur (5, s.110). Qədim əcdadlarımızın keçirdiyi yas mərasimlərinin “Kitabi-Dədə Qorqud” da müəyyən izləri qalmışdır. Dastanın “İç Oğuz Daş Oğuz asi olub Beyrək öldürüldüyü boy”da ağır yaralandıqdan sonra öləcəyini hiss edən Beyrək deyir:

“...Yigitlərim, yerinizdən uru durun,

Ağ-boz atımın quyruğunu kəsin!

...Qazanın divanına çapıb varın

Ağ çıxarıb, qara geyin!

Sən sağ ol, Beyrək öldü,- deyın” (7, s.154).

Beyrəyin ölümünü dostları, ailəsi belə qarşılayır:

...Beyrəyin babasına, anasına xəbər oldu,

Ağ evi-eşiyində şivən qopdu.

Qaza bənzər qızı-gəlin ağ çıxardı, qara geyindi.

Ağ-boz atının quyruğunu kəsdilər (7, s.154).

Ə.Haqverdiyev yas mərasimləri haqqında belə yazır: “Qədim Azərbaycanda ölənlər qəhrəmanlar üçün ağlamaq bir adət olmuşdur. Həmin günü camaat bir yerə toplaşardı. Bu toplaşmaya “yuq” deyirdilər (yuqlama-ağlamaq sözündəndir). Toplananlar üçün qonaqlıq düzəlirdi, xüsusi dəvət olunmuş “yuqçular” isə ikisimli qopuz çalıb oynayırdılar. Yuqçu əvvəlcə mərhum

qəhrəmanın igidliyindən danışıb onu tərifləyirdi. Sonra isə qəmli havaya keçib şanlı qəhrəman üçün ağı deyərdi. Toplananlar da hönkür-hönkür ağlayardı” (11, s.58).

Nizami Gəncəvi yaradıcılığındakı yasla bağlı səhnələr qədim Azərbaycan xalqının yas mərasimləri, adət-ənənələri ilə sıx bağlıdır. Yas mərasimlərini əks etdirən şeirlərdə şair yasa məxsus kədəri, matəmi çox ustalıqla oxucu düşüncəsinə daxil edir. “Leyli və Məcnun poemasında ağlaşma səhnəsi belə təsvir edilir:

Toplaşdı qohumlar, qəlbi yananlar,
Başına dərd gəlmiş qəmgin olanlar.
Baxdıqca meyidə nalə çəkдилər,
Şivən qopardaraq qan-yaş tökdülər (9, s.264).

Nizami Gəncəvi Leylinin ölümü səhnəsini təsvir edərkən anasının saçlarını yolub, üz-gözünü cırması, oxşama deyərək fəryad edib ağlaması eynilə xalqda yas mərasimlərinin əksi kimi verilir. Keçmişdən yas mərasimlərində hətta xüsusi ağıçılar da iştirak edirdi. Onlar vəfat edən şəxs üçün oxşamalar deyərək ağlayır, ətrafdakıları da ağladardı. Yaxud da vəfat edənin yaxın qohumları, ailə üzvləri olan qadınlar “dil deyərək” xüsusi oxşamalarla, bayatılarla ağlayardılar. Adətən nakam, gənc dünyadan köçən şəxsin yas mərasimi daha “ağır” keçərdi, ağlaşmalar, oxşamaları, bayatıları ard-arda düzərək qohumlar, ailə üzvləri növbə ilə ağlayardı. Nizami “Leyli və Məcnun” da Leylinin ölümünü eynilə Azərbaycan xalqının keçmişdən bugünədək keçirdiyi yas ayin və rituallarına tam uyğunlaşdırmışdır:

Ağarmış başından götürüb örpək,
Saçını küləyə verdi samantək.
Anıb övladının qara gözünü,
Yolub saçlarını, cırdı üzünü.
Nə oxşama vardı dedi əzbərdən.
Nə saçı vardısıa yoldu o birdən.
Ağladı baxdıqca qızın boyuna,
Gözündən qan tökdü həyat suyuna (10, s.267).

Məlumdur ki, insanın dünyasını dəyişməzdən öncə etdiyi işlərdən biri də vəsiyyəət etməsidir. Bir çox dastan, rəvayət və nağıllarda ölümünü hiss edən, ağır xəstələrin və ya çox qocalmış ağsaqqal və ağbirçəklərin övladlarını, yaxın qohumlarını ətrafına toplayaraq vəsiyyəət etməsinin də təsvirinə rast gəlirik. Vəsiyyəət həm də ölərkən bir şəxsin öz övladına, yaxud yaxınlarına verdiyi tapşırıq, göstəriş, sərəncam, məsləhət, son sözü kimi də qəbul edilir. Xalq arasında “Vəsiyyəət yüngüllükdür”, “Ölünün vəsiyyəti yanında qalar” (12) kimi ifadələrə də rast gəlinir.

“Dədə Qorqud” dastanlarında biz bu mərasimə də rast gəlirik. “Duxa qoca oğlu dəli Domrulun” boyunda əzrayil Domrulun canını almağa “hazırlaşırkən” o arvadına belə bir vəsiyyəət edir:

“Yüksək qara dağlarım
Sənə yaylaq olsun.
Soyuq-soyuq sularım

Sənə icət olsun.
Tovla-tovla şahbaz atlarım
Sənə minət olsun.
Dünlüyü altun ban evlərim
Sənə kölgə olsun.
Qatar-qatar dəvələrim
Sənə yüklət olsun.
Ağayıda ağca qoyunum
Sənə şülən olsun.
Gözün kimi tutarsa,
Gönlün kimi seversə,
Sən ona vargil,
İki oğlancığı öksüz qoymagil” (8, s.91).

Dahi Nizami Gəncəvi xalqın digər mərasimləri, adətləri kimi vəsiyyət mövzusunda öz yaradıcılığında istifadə etmişdir və bu mərasimi xalq arasında icra olunan formada şeirlərində yaşatmağa çalışmışdır. “Xosrov və Şirin” poemasında Məhinbanu ömrünün sona çatdığını və tezliklə öləcəyini hiss edərək Şirini yanına çağırır və ona belə vəsiyyət edir:

Qurtaran zaman vəfası ömrün,
Yanına çağırırdı Şirini bir gün.
Xəznə açarını ona verərək,
Dedi: “Bu tezlikdə anan öləcək”
Banunun vücudu sütləşdi artıq,
Tərk eylədi onu əski sağlamlıq.
Dünya şirin candan ayırdı onu,
Şirinə tapşırırdı o var-yoxunu.
Batdı qaranlıqda günəşi birdən,
Köçdü qara yerə şahlıq evindən (9, s.119).

Nizami Gəncəvi “Leyli və Məcnun” poemasında Leylinin xəstələnib yatağa düşməsi və ölməzdən əvvəl anasına vəsiyyət etməsi səhnəsini də geniş təsvir edir. Leyli ölüm yatağında anasına sirrini açır və ona belə vəsiyyət edir:

Canım dodağımdan çıxırsa bu dəm,
Nə olar sirrimi açıb söyləsəm?
Sirrin pərdəsini götürdüyümdən,
Mən gedəsi oldum, salamat qal sən!
Mən onu tutmuşam canımdan əziz,
Onu məndən sonra əzizləyin siz.
Söylə “Bu can çıxan köhnə saraydan,
Leyli zəncirini qırdığı zaman.
Eşqinlə torpağa gömdü canını,
Uçurdu ömrünün xanımını,
O eşqin yolunda mərdana getdi,
Aşılıq yolunda can qurban etdi” (9, s.259).

Daha sonra Leylinin ölməsi, onun qəbrinə uzaq ellərdən də ziyarətə gəlinməsi təsvir edilir. Vəfat edən şəxsin məzarının ziyarət edilməsi də xalqımızın ən qədim yas adətlərindəndir. Xüsusi günlərdə, əsasən də cümə günləri vəfat edən

şəxsin məzarını ziyarət edər, ehsan bişirər, onun ruhuna dualar edirlər. Bu mərasim uzun illərdən bəri xalqımızın icra etdiyi qədim adətlərdəndir. Bununla həm də xalqımızın dünyasını dəyişənlərin xatirəsini ehtiramla yad etməsi, vəfat edən doğmalarını unutmaması göstərilir. Poemanın sonunda isə Məcnunun Leylinin qəbri üzərində ölməsi səhnəsi təsvir edilir.

Verilən nümunələr Nizami Gəncəvinin əsərlərində Azərbaycan xalq mərasimlərindən, xalq-adət ənənələrindən geniş bəhs edildiyinin bariz nümunəsidir. Nizami yaradıcılığı əvvəldən sona qədər xalq adət-ənənələri, xalq ədəbiyyatı nümunələri ilə zəngindir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev B.A. Yusif Vəzir Çəmənəminli və folklor. Bakı: "Elm", 1981, 124 s.
2. Arif M.M. Azərbaycan xalq teatri. "Ədəbiyyat" məcmuəsi. Bakı-1986, №1.
3. Babayev İ.Ə. Əfəndiyev P.Ş. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: "Maarif", 1970, 263 s.
4. Əfəndiyev P.Ş. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: "Maarif", 1981, 403 s.
5. Hüseynoğlu K.A. Mifin mənşəyi, mahiyyəti və tipologiyası. Bakı: "Elm və təhsil", 2010, 180 s.
6. Xürrəmçızı A.X. Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı: "Səda", 2002, 210 s.
7. Kitabı-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər /tərt. ed. S.Əlizadə, Bakı: "Öndər", 2004, 376 s.
8. *Kitabi-Dədə Qorqud* /*(tərt. və müqəddimə Həmid Araslı), red. M.Təhmasib. Bakı: "Azərnəşr", 1939, 176 s.*
9. Nizami Gəncəvi. Poemalar (Tərtibçilər: Ş.A.Mikayılov, S.Ə.Rüstəmov, A.M.Bəkirova). Bakı: "Maarif", 1985, 267 s.
10. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Poema (Tərc. edən S.Vurğun) Bakı: Yazıçı, 1983, 303 s.
11. Vəliyev Ə.İ. Müasir Azərbaycan poeziyasında folklor motivləri (H.Kürdoğlunun yaradıcılığı əsasında). Bakı: "Elm və təhsil", 2015, 168 s.
12. Vəliyev Əpoş İslam oğlunun şəxsi arxivindəki Naxçıvan MR-dan topladığı folklor nümunələrindən.
13. <https://kaspi.az/az/bu-toy-ki-var-cox-qeliz-meseledir>

